

אמנות כעדות: בין מלחמה לכיבוש

חיים סוקול

כל מה שמעסיק אותי בתקופה הזאת הוא ה"מלחמה" בעזה ובאוקראינה. אני כותב "מלחמה" בלשון יחיד, כי עבורי זה בראש ובראשונה מצב אישי וכלל-אנושי. אני כותב "מלחמה" במירכאות כי בשני המקרים היה ברור מלכתחילה, ועל אחת כמה וכמה עכשיו, שזאת לא מלחמה אלא טבח, רצח עם, ג'נוסייד.

עם פרוץ המלחמה באוקראינה ב־2022 עזבתי את מוסקבה יחד עם משפחתי. אמנם אין לי אזרחות רוסית, אך חייתי ברוסיה חלק ניכר מחיי, בניתי בה בית וזכיתי להצלחה כאמן. לכן ההחלטה הייתה קשה במיוחד. ובכל זאת בחרנו לעקור, מכיוון שזאת הייתה האפשרות היחידה לבטא את אי-הסכמתנו עם הפלישה הרוסית לאוקראינה. עכשיו אני חי בישראל, ולכן אני מדבר קודם כול על עזה. אינני מסוגל לחשוב או לדבר על משהו אחר.

אם אנחנו מדברים על ההשוואה בין רוסיה לישראל, אין דבר שמאחד כעת את שתי המדינות יותר מאשר המלחמה. למרות כל ההבדלים, שרובם על ציר ההשוואה אוקראינה-פלסטין, יש לרוסיה ולישראל קווים אסטרטגיים משותפים: שימוש באמצעי לחימה לא קונבנציונליים, רצח המוני והגליה של אוכלוסייה אזרחית, הרס ערים ותשתיות, כיבוש שטחים. כל זה בליווי הרטוריקה הדתית והלאומנית של אהבת המולדת, קדושה, שליחות משיחית, מאבק נגד הרוע, הקרבה עצמית למען האנושות. בשני המקרים מדובר במאבק אימפריאליסטי-קולוניאליסטי תוך שלילה מוחלטת של האחר כישות פוליטית-היסטורית, ואף שלילתו כחלק מהאנושות. בשתי המדינות התערבבו עד לבלי הכר היסטוריה, תעמולה ומיתולוגיה. נוסף על כך נגרם נזק כמעט בלתי הפיך לטבע ולסביבה. במילים אחרות, אנחנו שקועים במלחמת עולם שהיא מלחמה נגד העולם – הן במובן הקהל, הן במובן היקום.

אבל כאמור, המלחמה היא מצב אנושי. שתי החברות, ברוסיה ובישראל, לא רק חוות את המלחמה, אלא מולידות אותה; הן הבשר והדם של המלחמה. ובכן, מה אני יכול לעשות בנסיבות אלה כבן אנוש, כאזרח וכאמן? בישראל שוב מצאתי את עצמי בצד המדכא והמקפח. עברתי ממדינה פולשת למדינה כובשת. כאזרח אני כמובן הולך להפגנות מדי פעם, ובעיקר מתבטא נגד המלחמה ברשתות החברתיות. אבל כאמן מהגר אני נטול קהל, נטול סביבה ושפה משותפת. אני שייך לרוב, אך גם למיעוט. יש לי הפריבילגיה של הדיבור, אבל אין לי זירה.

אמנות היא חלק חשוב מן המרחב הציבורי. מה תפקידה במצב כזה ומה כוחה? מה תפקידי כאמן? במה לבחור: בגבורה או בחסד? בנחמה או בזעם? עבורי אמנות תמיד הייתה ועודנה סוג של עדות. לא במובן המשפטי. אמנות היא המסננת בתחתית הכיור שבו נשטפים הכלים המלוכלכים של ההיסטוריה. לכלוך, שאריות אוכל, אשפה, כל הדברים המגעילים שנתקעים במסננת – אני קורא לזה אי-שכחה. זיכרון קולקטיבי אינו מה שאנחנו זוכרים, אלא מה שאנחנו יודעים. הוא נמצא בתודעה. לעומת זאת, אי-השכחה היא מה שאנחנו לא יודעים או לא רוצים לדעת. אני מנסה לשחזר היסטוריה באמצעות הדברים שנשכחו, אבדו או יצאו מכלל שימוש. להיות עד פירושו להעניק לעבר הזדמנות לתקון. זו הסיבה שאני אוהב דברים ישנים, ארכיונים אנונימיים זרוקים בפחי אשפה, מפעלים מוזנחים שאינם מייצרים דבר, בתים נטושים, כלים שבורים. דרכם מתממשת אי-השכחה.

אבל עדות היא, מטבעה, פעולה פרפורמטיבית; האובייקט לבדו אינו יכול לומר לנו דבר. גם המתים אינם מדברים. לכן גוף האמן חיוני כאן כמתווך, כמדיום, כערוץ. המיצג הוא דם המיצבים שלי. אני מעתיק מכתבים אבודים באמצעות נייר פחם, שותל גן מאדני רכבת, מודד נעליים ישנות של מהגרים, שוטף מדרכה וכורך סמרטוטים מלוכלכים לכדי ספרים, תולה תיבות דואר ישנות על סלעים. בעבודות הווידאו שלי אני משחזר עם מהגרים אפיוזרות מההיסטוריה העולמית של ההתנגדות.

במלחמה הזאת רציתי לדבר על העליונות, המבוססת על כוחם של נשק וטכנולוגיה; על הפיצול הסכיזופרני בין קורבן לתליין; על תחושת הפחד, שגוברת על הבושה ולכן מצדיקה את הפשעים הכי נוראים. עם הזמן, המלחמה הפכה עבורי למעין מראה שחורה שמשקפת קודם כול אותי עצמי, בצורה בוטה וללא הנחות והצדקות. מאז תחילת המלחמה אני מצייר דיוקנאות עצמיים כדמותם של מלכים, קיסרים, מצביאים, שליטים, ממלך האריות ועד דוד המלך, מהורדוס ועד ברגר קינג ומלך הפלאפל. אלה דיוקנאות רשמיים גדולים. הם מצוירים על סדינים של סבתא, שמיכות ישנות ושטיחים משומשים. מבחינתי, כמובן מסוים, דיוקנאות אלו הם delegated performances. הם הכפילים הדו-ממדיים שלי. הם רבים, אבל הם גם אחד. כאשר הם ממוקמים סביב החדר הם יוצרים מרחב

של מבט. זהו מבט מלמעלה למטה, מתנשא, שולט ופטרנליסטי. הצופה ממוקם מתחת לשליטים וחשוף למבטם. אבל על הרצפה, למרגלותיו של הצופה, מונח שטיח המכוסה עד מחציתו בבטון. זהו נוף הרוס. הצופה מביט בשטיח מלמעלה למטה ובכך משכפל את מרחב מבטו של האב, השליט, האל או הטייס. בקיצור, הצופה הוא מושא מבטו של הריבון, אך הוא גם מאמץ אותו ומעבירו הלאה. הוא/אני/אנחנו גם מלך וגם עבד, גם קורבן וגם תליין. במילים אחרות, הצופה ואני מוצאים את עצמנו בתחום אפור. ומעל הנוף מתנוססים עורבים חיים ומתים – ציפורי מוות, אך גם ציפורי זיכרון.

את מי אני מצייר בעצם? מהדיוקנאות ניבט אלינו גבר יהודי ישראלי ממוצא אשכנזי (קרי אירופי), בגיל הביניים, ממעמד הביניים. הגבר הזה שקוע במיתולוגיה הציונית והיהודית; הוא נושא בגאווה את סמלי היהדות והגבריות שלו. הוא לא נולד כאן, אבל הוא חי כאן בזכות ההיסטוריה, והוא אינו מערער עליה. הוא מלך או קיסר, לוחם או איש תרבות – התרבות האירופית הגבוהה, כמובן. אבל הוא גם מגוחך וחסר אונים, הוא חסר און ממש: האיבר שלו תמיד כרות, או כחול וקטן, או בכלל בלתי נראה. לפעמים הוא לובש שמלה, לפעמים לבני אישה מעל המדים, כמיטב תמונות הסלפי של חיילי צה"ל בעזה. לא ברור אם הוא מסורס או אנס. במילים אחרות, אני מצייר את הישראלי הממוצע, פושע אומלל שמחולל את החורבן ואינו אוזר אומץ לשים לזה קץ. ואם מישהו יזהה את עצמו בציורים האלה, דיני.

זוהדי קאדרי

התחלתי לחפש את עצמי ואת שאיפותי מחוץ לגבולות המדינה. כאמן פלסטיני הנושא אזרחות ישראלית, אני חי מאז ילדותי בתוך מציאות מורכבת של ניגודים: זהות פלסטינית מושרשת עמוק מחד גיסא, ואזרחות חוקית במדינה שאינה מכירה בי הכרה מלאה מאידך גיסא. הניגוד הזה לא נותר חוויה אישית בלבד, אלא הפך לחומר גלם במסע האמנותי שלי. מנעוריי היו הנכבה, הנכסה וטבח סברה ושתילה נוכחות בתודעתי, כרקע לכל מה שראיתי וחוויתי. בשנת 1994 עזבתי לרוסיה כדי ללמוד אמנות ולחפש אופק חדש. אך מה שמצאתי שם היה חברה עמוסת מלחמות ושבר: מלחמת צ'צ'ניה, ולאחר מכן מלחמות יוגוסלביה. חשבתי שעזבתי מאחוריי את הגיאוגרפיה של הסכסוך הפלסטיני-ישראלי, אך המלחמה הדביקה אותי לשם גם בצורות אחרות.

ברוסיה חוויתי את ניגודי הזהות שלי באופן שונה: מראי, שמי ודרכוני העמידו אותי תמיד בחזית. פעם נקראתי ערבי, פעם מוסלמי, ולעיתים ישראלי בזכות הדרכון. כל אחת מההגדרות הללו פתחה דלת וסגרה אחרת. התקשורת הרוסית, שהייתה מוטה לטובת ישראל, סיבכה עוד יותר את המצב, ובמקביל המראה החיצוני שלי והדרכון הישראלי הקלו עליי, במובנים מסוימים. ההגירה לא שחררה אותי ממשקל הזהות והסכסוך, אלא גרמה לי לראות אותו דרך מראות רבות.

למרות הכול, הצלחתי להשתלב במידה מסוימת בשדה האמנות הרוסי ולפתח שפה חזותית שהושפעה מהזרמים האירופיים והאמריקאיים. כששבתי לארץ, הופתעתי מציפייה לא מוצהרת: להיות "אמן מקומי" שעוסק ישירות בסכסוך הפלסטיני-ישראלי. אמנם יצרתי כמה עבודות בהקשר הזה, אך הקפדתי לדבוק במסלול אמנותי שונה, מסלול המסרב להגדרה מצומצמת ושואף לאופק אנושי ועולמי רחב יותר.

יצרתי עבודות המשקפות את הסכסוך הקיים, אך תמיד בדרכי שלי. לא נסוגתי מהמציאות, אך גם לא הסכמתי להישאר כלוא בהגדרה של "האמן הערבי" או "האמן הישראלי". סללתי לעצמי מקום בזירה האמנותית כאן ושם, ובה בעת ביקשתי שאמנותי תישאר גשר שחוצה גבולות.

הפרויקט האחרון שלי, הכפר הערבי כמחנה פליטים, הוא ביטוי ישיר לעמדה הזאת. עבדתי עליו כשנתיים, וראיתי בו את הכפר הערבי בישראל, שבתנאי הבנייה והחיים שבו הוא קרוב מאוד למחנה פליטים, גם אם הוא שונה מכפרי הגדה המערבית בשל הבדלי המשטר. המלחמה האחרונה השפיעה על הפרויקט ישירות: טילים נפלו ליד הסטודיו

שלי, והאלימות הייתה נוכחת בפרטים של חיי היומיום. באחד המפגשים עם בעלי גלריות התבקשתי שלא להציג בפני הקהל את הכפר הערבי כמחנה פליטים, אך סירבתי, משום שעבורי האמנות היא מרחב אמת שאיני מוכן לוותר עליו.

אני אומר את המינימום: אנו עדים כיום להשמדה של עם חסר מגן בעולם חסר מוסר. כאמן, איני יכול לעצום את עיניי מול המציאות הזאת, גם אם היא כואבת. אנו חיים מול אופק מעורפל, בלתי נראה ובלתי מובן, סיוט שחוזר בצורת מלחמות, טבח ומצור שמזכירים לנו תמיד את הנכבה. זה זמן רב הרגשתי שמלחמה חדשה מתקרבת – משהו הדומה לנכבה – ושווחחתי על כך עם אשתי. חברים אחדים הציעו לי להגר. אך בעבורי, האמנות היא צורת ההתנגדות שלי – המרחב שבו אני משיב לעצמי את זכותי לחירות ולכבוד בתוך עולם שאיבד את מצפונו המוסרי.

חיים סוקול

דיוקן עצמי בכתר זהב וגלימה אדומה עם סירים ריקים | 2024

מיצב, אקריליק על סדין, סירים

צילום: יעל שמידט

זוהדי קאדרי

מתוך פרויקט הכפר הערבי | 2024

הדפס משי על נייר, 56X76 ס"מ

צילום: סלאם דיאב

זוהדי קאדרי

מודל מתוך פרויקט הכפר הערבי | 2024

טכניקה מעורבת, קוטר 201 ס"מ

צילום: סלאם דיאב

זוהדי קאדרי

ללא כותרת | 2024

טכניקה מעורבת, קוטר 100 ס"מ

צילום: סלאם דיאב

זוהדי קאדרי

מתוך פרויקט הכפר הערבי | 2024

טכניקה מעורבת, 61X62 ס"מ

צילום: סלאם דיאב

חיים סוקול

חור | 2024

מיצב, סמרטוטים מלוכלכים, אקריליק

חיים סוקול

דגל | 2024

פיסול, מתכת, בטון, אקריליק

צילום: יעל שמידט

חיים סוקול

ללא שם (פלישה), פרט | 2025

מתוך פרויקט מוזיאון הניצחון, בסטודיו האמן

מיצב, שטיח, אקריליק, בטון

צילום: חיים סוקול

חיים סוקול

דיוקן עצמי במדים עם חזייה ונשק | 2024
מתוך פרויקט מוזיאון הניצחון, בסטודיו האמן
אקריליק על בד קטיפה
צילום: סלאם דיאב

חיים סוקול

מימין: הניצחון המוחלט

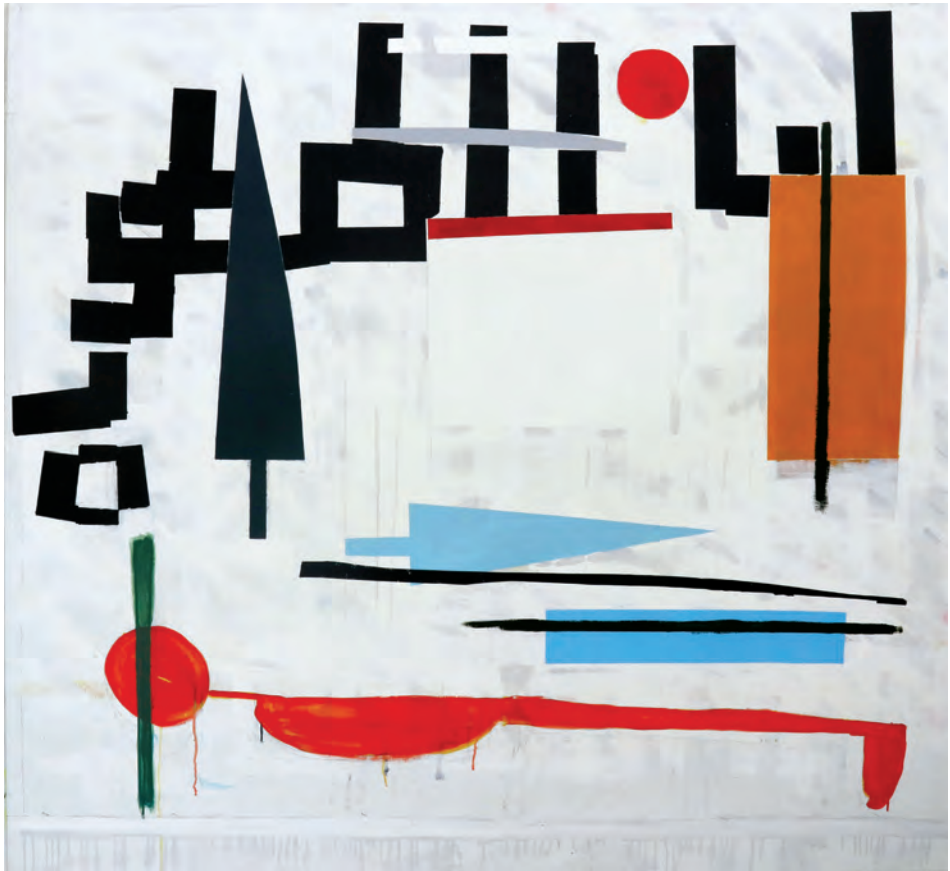
משמאל: בייבי קילר

מתוך סדרת סיר של בטון | 2025

אקריליק על נייר קרפט

הוזמן והופק על ידי המהדורה ה-58 של פסטיבל "steirischer herbst", "Never Again Peace",

גראץ, אוסטריה. בתמיכת Artis

זוהרי קאדרי

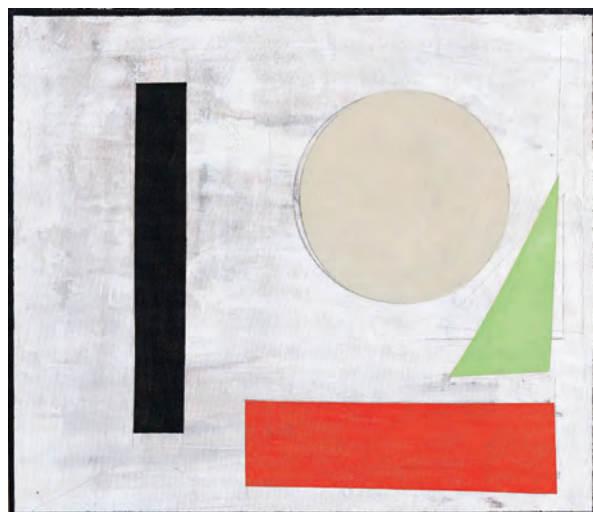
אני אלטנטורה | 2022

טכניקה מעורבת, 160X170 ס"מ

צילום: נרמין קאדרי

זוהדי קאדרי
שריפה מחודשת של הכאב | 2018
טכניקה מעורבת, 75X75 ס"מ
צילום: אשרף פואח'רי

זוהרי קאדרי

למעלה:

ללא כותרת | 2022

טכניקה מעורבת על בד, 120X140 ס"מ

צילום: נרמין קאדרי

למטה:

אנרכיית החושים | 2021

אקריליק ושמן על בד, 60X70 ס"מ

צילום: אשרף פואח'רי

חיים סוקול

גן, פרט | 2018

אדני רכבת

מונומנט לאסירים פוליטיים של כל הזמנים ברוסיה

קאנסק, רוסיה

חיים סוקול

שער הניצחון: מעון למהגר בודד | 2014

מיצב, עץ, מתכת, חפצים אישיים

חיים סוקול

שער הניצחון (כלוב), פרט | 2024

מתוך פרויקט מוזיאון הניצחון, בסטודיו האמן

מיצב, עץ, מתכת, פלסטיק, נוצות

צילום: יעל שמידט